

Ι. ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Α. Η αξία της γλώσσας

Γλώσσα είναι ο καθιερωμένος από τα μέλη μιας ομάδας –κυρίως έθνους– κώδικας επικοινωνίας ο οποίος περιλαμβάνει την απόδοση συγκεκριμένων σημασιών με λέξεις ή εκφράσεις. Συστατικά στοιχεία της είναι οι φθόγγοι / φωνήματα (για την προφορική γλώσσα) και τα γράμματα (για τη γραπτή).

ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Κώδικας επικοινωνίας

Κακοποίηση της γλώσσας

Μητρική γλώσσα

Ηγεμονία της αγγλικής γλώσσας

Εξωγλωσσικά στοιχεία

Χρησιμοθηρία

Έκφραση - Επικοινωνία

Γλωσσική εκπαίδευση

Εθνική ταυτότητα

Επαφή με κείμενα

Πνευματικός πολιτισμός

Διά βίου άσκηση στη γλώσσα

Ο όρος «**γλώσσα**» χρησιμοποιείται και με μεταφορική σημασία, για να δηλώσει ένα σύνολο τυποποιημένων συμβόλων, κινήσεων, ήχων ή εικόνων που συγκροτούν έναν –μη γλωσσικό– κώδικα επικοινωνίας και ανταλλαγής μηνυμάτων. Οι εκφραστικοί αυτοί τρόποι λειτουργούν συμπληρωματικά ως προς τη βασική μορφή επικοινωνίας, τη γλωσσική, καθώς μεταφέρουν μηνύματα που δεν μπορούμε ή δεν επιθυμούμε να μεταδώσουμε λεκτικά.

Η αξία της γλώσσας

Η γλώσσα ως κορυφαία διανοητική και κοινωνική λειτουργία του ανθρώπου είναι συνυφασμένη με την προαγωγή της ύπαρξής του και τη δημιουργία και ανάπτυξη του πολιτισμού του. Συγκεκριμένα, η γλώσσα:

1. Ικανοποιεί την ανάγκη έκφρασης και επικοινωνίας

- Δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να εκφράζει όλες τις πτυχές της προσωπικότητάς του, δηλαδή να εξωτερικεύει και να κοινωνεί στους άλλους τον πλούτο των συναισθημάτων και των σκέψεών του.
- Ικανοποιεί όχι μόνο τις καθημερινές ανάγκες συνεννόησης αλλά και το βαθύτερο αίτημα για ουσιαστική «συνάντηση» και επικοινωνία των ανθρώπων, δηλαδή για κατανόηση των θέσεων, των προθέσεων και των προβλημάτων του άλλου.
- Συνιστά αποτελεσματικό μέσο πειθούς, καθώς αποκαλύπτει τον προσωπικό / ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο κάθε άνθρωπος αξιολογεί πράγματα, γεγονότα και καταστάσεις.

2. Αποτελεί δείκτη πνευματικής καλλιέργειας

- Βοηθά τον άνθρωπο να κατανοεί τις έννοιες και τον κόσμο που τον περιβάλλει, αφού «τα όρια της γλώσσας μας είναι τα όρια του κόσμου μας».
- Συνιστά μια βαθύτερη διανοητική λειτουργία η οποία κινητοποιεί τις πνευματικές δυνάμεις του ανθρώπου, διευρύνει τα όρια της αντίληψής του και οξύνει την κρίση του.
- Επιτρέπει στον άνθρωπο να οργανώνει τις σκέψεις του λογικά, να κατανοεί και να συλλαμβάνει υψηλά διανοήματα, να διαλέγεται και να επιχειρηματολογεί.

3. Στηρίζει τον πνευματικό πολιτισμό και την εθνική ταυτότητα

- Αποκαλύπτει τη δημιουργικότητα, τις αξίες, τις αντιλήψεις και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που συνθέτουν ιστορικά τη φυσιογνωμία ενός λαού ή μιας κοινότητας.
- Μεταλαμπαδεύει στη νέα γενιά τις αξίες της παράδοσης, εμβαπτίζοντάς την στον πολιτισμό τον δημιουργημένο από τις προηγούμενες γενιές.
- Δίνει στέρεα μορφή σε ιδέες που θα έμεναν αγέννητες και καθιστά δυνατή τη δημιουργία σπουδαίων έργων στα πεδία της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της τέχνης.
- Ενισχύει τη συνοχή των εθνικών κοινωνιών, καθώς αποκαλύπτει με τρόπο αμετάκλητο την κοινή εθνική ταυτότητα.

Θετικές εξελίξεις στη νεοελληνική γλώσσα στη σύγχρονη εποχή

«Είναι εκτός πραγματικότητας, όποιος δεν βλέπει ότι η γλώσσα μας βρίσκεται στον σωστό δρόμο και βελτιώνεται σταδιακά. Ένας μέσος μαθητής σήμερα μπορεί να συντάξει ένα κείμενο γλωσσικά καλύτερο –πιο δηλωτικό, πιο επικοινωνιακό, πιο συγκροτημένο– από το κείμενο που θα συνέτασσε ο αντίστοιχος μαθητής πριν από μερικές δεκαετίες. [...] Πείρα πολλών ετών από κείμενα μαθητών και φοιτητών πριν και μετά τη γλωσσική μεταρρύθμιση επιτρέπει στον γράφοντα αυτές τις εκτιμήσεις. Και επιτρέπει, γενικότερα, μια συγκρατημένη αισιοδοξία¹».

Ένας νηφάλιος και απροκατάληπτος παρατηρητής της κατάστασης της νεοελληνικής γλώσσας θα μπορούσε να επιβεβαιώσει τις παραπάνω διαπιστώσεις του γλωσσολόγου. Πράγματι, οι πολιτιστικές και εκπαιδευτικές αλλαγές που διέτρεξαν την εποχή μας αναβάθμισαν ποιοτικά τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας στο σχολείο και, γενικότερα, ευνόησαν την καλύτερη γνώση και χρήση της από τον νέο. Συγκεκριμένα, στη σταδιακή βελτίωση της γλωσσικής έκφρασης του μέσου Έλληνα συνέβαλαν:

- Η εδραίωση της νεοελληνικής ως επίσημης γλώσσας της εκπαίδευσης και του κράτους περιόρισε τη σύγχυση που προκαλούσε η παράλληλη χρήση της νεοελληνικής στον προφορικό και της καθαρεύουσας στον γραπτό λόγο και επέτρεψε κυρίως στις νεότερες γενιές να μιλούν και να γράφουν στη μητρική τους γλώσσα.
- Η εξάπλωση της εκπαίδευσης σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και γεωγραφικές περιοχές διεύρυνε τον αριθμό των νέων ανθρώπων που διδάχτηκαν με συστηματικό τρόπο τον λεξιλογικό πλούτο και τους γραμματικούς και συντακτικούς μηχανισμούς της γλώσσας μας.
- Η γενικότερη πολιτιστική ανάπτυξη και η πρόσβαση στη μόρφωση από πολλαπλές οδούς (διακίνηση των γνώσεων και των ιδεών, διάδοση του βιβλίου, πρόοδος των επιστημών και των τεχνών κ.ά.) αποτυπώνεται και στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου και την ανάπτυξη των εκφραστικών δυνατοτήτων του μέσου ανθρώπου.
- Η κυριαρχία των εθνικών μέσων ενημέρωσης συντέλεσε στον περιορισμό της εμβέλειας των τοπικών ιδιωμάτων και προήγαγε τη γλωσσική ομοιογένεια του εθνικού πληθυσμού.

¹ Γ. Μπαμπινιώτης, «Η έννοια της κακοποίησης της γλώσσας», εφημ. *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 29/07/2001.

Προβλήματα στη χρήση της ελληνικής γλώσσας στη σύγχρονη εποχή

«Άλλο τόσο θα ήταν εκτός πραγματικότητας, αν πίστευε κανείς ότι η σημερινή κατάσταση της γλώσσας μας (γνώση - χρήση - αξιοποίησή της) είναι ό,τι πρέπει ή ό,τι θα θέλαμε να είναι. Θα ήταν εκτός πραγματικότητας, αν δεν αναγνώριζε ότι υπάρχουν ουσιώδη προβλήματα [...] ποιοτικής γνώσης και χρήσης της ελληνικής γλώσσας²».

Τα προβλήματα αυτά, τα οποία προσδιορίζονται στην εποχή μας με τον όρο «κακοποίηση της γλώσσας» αναφέρονται στα συχνά εκφραστικά και συντακτικά λάθη, την αδυναμία παραγωγής ποιοτικού και συγκροτημένου λόγου (προφορικού ή γραπτού), τη συρρίκνωση του λεξιλογίου στην καθημερινή έκφραση του μέσου Έλληνα και την αβασάνιστη και πολλές φορές αδικαιολόγητη χρήση ξένων λέξεων. Για τα προβλήματα αυτά ευθύνονται:

- Η τηλεόραση και η διαφήμιση παράγουν έναν λόγο κακοδιατυπωμένο, απλοϊκό και φτωχό, που αναπαράγεται από τους δέκτες και τελικά κυριαρχεί στην καθημερινή τους επικοινωνία.
- Η επικοινωνιακή δύναμη της εικόνας έχει συντελέσει στην εδραίωση της τηλεόρασης και των σύγχρονων ψηφιακών μέσων σε βάρος του βιβλίου (λογοτεχνικού, επιστημονικού, δοκιμίου κ.λπ.), το οποίο καλλιεργεί και αναβαθμίζει τη σχέση του ανθρώπου με τη γλώσσα.
- Η κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας στον χώρο της διαφήμισης, της οικονομίας και των νέων τεχνολογιών οδήγησε στην άκριτη υιοθέτηση ξένων γλωσσικών στοιχείων στην καθημερινή επικοινωνία. Το προφανές παράδειγμα είναι η χρήση του λατινικού αλφαβήτου στη θέση του ελληνικού.
- Ο προσανατολισμός του σύγχρονου ανθρώπου στο υλικό κέρδος τον παρωθεί να υποβαθμίζει ως μη χρήσιμη κάθε δραστηριότητα που δεν παρέχει από υλικό όφελος ή δεν συνδέεται με τις επαγγελματικές του ανάγκες. Το αποτέλεσμα είναι να αδιαφορεί για τη γλώσσα και την πνευματική του καλλιέργεια.

² Γ. Μπαμπινιώτης, *ό.π.*

Επιπτώσεις της λεξιπενίας

Ο όρος **λεξιπενία** αναφέρεται στον περιορισμένο αριθμό λέξεων και εκφραστικών μέσων που χρησιμοποιεί ένα άτομο ή μια κοινωνική ομάδα στον καθημερινό λόγο. Το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζει άνθρωπο με μειωμένη εκφραστική ικανότητα και συνιστά ανασταλτικό παράγοντα στην επικοινωνία και την πνευματική του καλλιέργεια.

Πιο αναλυτικά, η λεξιπενία:

- Περιορίζει την ακρίβεια στην έκφραση με τις αναπόφευκτες ασάφειες και αοριστίες, που καθιστούν την επικοινωνία προβληματική, με παρερμηνείες, παρανοήσεις και κενά.
- Συνιστά σύγχρονη μορφή λειτουργικού αναλφαριθμητισμού³, καθώς δυσχεραίνει την προσπάθεια του ατόμου να κατανοεί ένα απαιτητικό κείμενο, ένα επιστημονικό άρθρο, ένα λογοτεχνικό βιβλίο ή να συμμετέχει σε συζητήσεις επιπέδου και σε ουσιαστικό διάλογο με τον συνομιλητή του.
- Συντελεί στην απαξίωση της παράδοσης και την αποκοπή του λαού από τις ρίζες του, την ιστορία και τον πολιτισμό του, προνομιακός φορέας των οποίων είναι η γλώσσα.
- Οδηγεί στην υποβάθμιση της πολιτιστικής ζωής (επιστήμες, τέχνες, γράμματα κ.λπ.) η οποία στηρίζεται στη δημιουργικότητα και τον πλούτο της γλώσσας του λαού.

Προτάσεις για την προστασία της γλώσσας

Η προστασία και η ανάπτυξη του γλωσσικού μας πολιτισμού είναι σύνθετο εγχείρημα, η επίτευξη του οποίου προϋποθέτει τη συνδυασμένη δράση πολλών παραγόντων. Συγκεκριμένα, απαιτούνται:

1. Η ανάληψη της προσωπικής ευθύνης

- Άσκηση και συνεχής επαφή με πρότυπα γλώσσας, κείμενα δηλαδή γραμμένα από ανθρώπους που διαθέτουν στέρεη γνώση της γλώσσας και υψηλή εκφραστική ικανότητα. Χρειάζεται, δηλαδή, επαφή με το ποιοτικό βιβλίο (το λογοτεχνικό, το επιστημονικό, το δοκίμιο).

³ Λειτουργικός αναλφαριθμητισμός είναι η αδυναμία του ανθρώπου που έχει διδαχθεί και τυπικά γνωρίζει ανάγνωση και γραφή να αξιοποιεί τις γνώσεις που παρέχονται από το εκπαιδευτικό σύστημα, προκειμένου να λειτουργεί αποτελεσματικά στην κοινωνία όπου ζει και δραστηριοποιείται.

2. Η παροχή ουσιαστικής γλωσσικής παιδείας από το σχολείο

- Ενθάρρυνση της προσωπικής έκφρασης του νέου και άσκηση των εκφραστικών δεξιοτήτων του με τον διάλογο.
- Ενίσχυση των γλωσσικών μαθημάτων και εφαρμογή καινοτόμων μεθόδων μάθησης, που ενισχύουν τη δημιουργικότητα και το ενδιαφέρον του νέου για τη γλώσσα.
- Μετάδοση από τον εκπαιδευτικό της αγάπης για τη γλώσσα και της ευαισθησίας για τα σύγχρονα γλωσσικά προβλήματα.

3. Η ευαισθησία και η υπευθυνότητα των ανθρώπων του Τύπου

- Προσπάθεια για βελτίωση της ποιότητας του τηλεοπτικού λόγου με την υλοποίηση προγραμμάτων για τη γλωσσική επιμόρφωση των δημοσιογράφων και τη συνδρομή ειδικών (γλωσσολόγων, φιλόλογων κ.λπ.).
- Ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης μέσω της προβολής εκπομπών για τη γλώσσα, που επιτρέπουν στον δέκτη να ασκείται στη γλώσσα και να εμβαθύνει στη χρήση και την αξιοποίησή της με τρόπο δημιουργικό.

4. Η ανταπόκριση της Πολιτείας στην ευθύνη της για την προστασία της ελληνικής γλώσσας

- Σχεδιασμός και εφαρμογή ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος δράσεων και πολιτικών για την προστασία και την προβολή της εθνικής γλώσσας.
- Συγκρότηση θεσμών και φορέων με βασική αποστολή τη μελέτη και τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας.
- Ενίσχυση κάθε ατομικής ή συλλογικής πρωτοβουλίας που πηγάζει από ευαισθησία για τη γλώσσα και στοχεύει στην προστασία της.
- Συγκρότηση συμβουλευτικού σώματος από πανεπιστημιακούς για την αντικατάσταση λέξεων και φράσεων ξενικής προέλευσης με αντίστοιχες ελληνικές.
- Ανάδειξη της νεοελληνικής γλώσσας στο εξωτερικό με την έκδοση βιβλίων για την ιστορία της και την εκμάθησή της, ενίσχυση των νεοελληνικών σπουδών στα πανεπιστήμια του εξωτερικού και προβολή της μέσω του διαδικτύου.

B. Λεξιλογικές ασκήσεις θεματικής ενότητας

1. Να γράψετε ένα συνώνυμο για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις.

	Συνώνυμα		Συνώνυμα
έκφραση		ερμηνεία	
φωνήματα		συντάσσω	
επικοινωνία		φυσιογνωμία	
διανοητική		σκέψεις	
διάλογος		χρησιμοθηρία	

2. Για καθεμιά από τις παρακάτω σύνθετες λέξεις να γράψετε μια νέα σύνθετη λέξη (ουσιαστικό ή επίθετο) χρησιμοποιώντας το β' (ή το τελευταίο) συνθετικό τους.

Λέξη	Λέξη
συστατικό	επικοινωνία
έκφραση	διάλογος
προσαρμόζεται	σύνταξη
ανακρίβεια	διασάφηση
διατυπώνω	έννοια

3. Να εντοπίσετε τα συνθετικά μέρη από τα οποία αποτελείται καθεμία από τις ακόλουθες σύνθετες λέξεις και να γράψετε ένα απλό ή σύνθετο ουσιαστικό για κάθε λέξη χρησιμοποιώντας το β' συνθετικό της.

Σύνθετη λέξη	Συνθετικά μέρη	Ουσιαστικό
λεξιπενία		
λεξιλογικός		
λεξιθηρία		
γλωσσοπλάστης		
γλωσσομάθεια		

4. Να εντάξετε σε προτάσεις καθεμία από τις παρακάτω φράσεις: ιδιοσυστασία ενός λαού, σαφήνεια έκφρασης, στερεότυπες εκφράσεις, γλωσσική ταυτότητα. Οι φράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε οποιονδήποτε τύπο (πτύση, αριθμό).